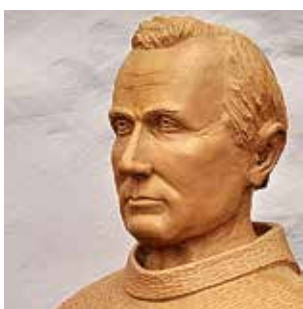

KĖLĖS AUGALŲ IR ŽMOGŲ

DAIVA ČERVOKIENĖ

Liaudies meistro Petro Kalendos pagal žmonių pasakojimus iš liepos medžio išdrožtas Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos biustas

Jurgis Ambraziejus Pabrėža, kurio 250-ąsias gimimo metines šiemet minėsime, buvo ne tik kunigas vienuolis, pamokslininkas, bet ir labai didelis eruditas, mokslininkas, pirmasis Lietuvos floros tyrinėtojas. Jis išleido pirmąjį lietuvišką geografijos vadovėlį, sukūrė ir pagrindė botanikos mokslo terminiją, normino žemaičių tarmes ir kūrė bendrinę rašomąją žemaičių kalbą, išleido dvasinės literatūros ir pamokslų rinkinių, medicinos veikalų, garsėjo kaip puikus atlygio neimantis gydytojas. Seimas 2021-uosius paskelbė Jurgio Pabrėžos metais, siekdamas atkreipti dėmesį į šį iškilų XIX a. švietėją ir jo darbus.

Jurgio Pabrėžos pamokslų rinkinio rankraštis

Jurgis Pabrėža gimė 1771 m. sausio 15 d. Večiuose, Skuodo r. Mokyklą baigė Kretingoje, 1791–1794 m. Vilniaus universitete mokėsi istorijos, medicinos, botanikos, chemijos, teisės ir teologijos, buvo įsitraukęs į Tado Kosciuškos organizuojamą sukilimą, jam nepasisekus į Vilnių nebegrįžo, o 1794 m. rugpjūčio 1 d. įstojo į Kunigų seminariją Varniuose. Seminarijoje mokėsi vos dvejus metus. 1796 m. sausio 26 d. vyskupas Steponas Giedraitis jį išventino kunigu. Tikėtina, kad taip greitai išventintas buvo todėl, kad dvejus metus Vilniaus universitete buvo studijavęs teisę, teologiją bei Šventąjį Raštą ir išsiskyrė savo erudicija.

J. Pabrėža kunigavo Šiluvoje, Raudėnuose, Tveruose, Kretingoje, Kartenoje, Plungėje. 1816 m. įstojo į Kretingos pranciškonų (bernardinų) vienuolyną kaip pasaulietis pranciškonas (tuomet tretininkas) ir gavo Ambraziejaus (Ambrozijaus) vardą. Kurį laiką jis ir mokytojavo Kretingoje. Dėstė mokiniams lotynų kalbą, gamtos mokslus, geografiją ir tikyba. Pasak Juozo Tumo-Vaižganto, per gamtos pamokas „pasiėmęs lazda ir būrį vaikų (...) apžiūrindavo kiekvieną augalėlį, pradedant nuo šimtamečio medžio iki smulkausio kimino“. Kartu jis mokė mokinius būti ramius, blaivius, pamaldžius, išmintingus ir dorus, kuklius ir sąžiningus, vengti tuštybės, nereikalingo smalsumo, nesantaikos ir puikybės.

J. Pabrėža visą gyvenimą daug keliavo rinkdamas istorinę, etnografinę medžiagą, botanikos eksponatus. Jis parašė visų penkių žemynų fizinės ir politinės geografijos vadovėlių, lotynų kalbos gramatiką.

LAIKO ŠVENTUOJU

J. Pabrėža mirė 1849 m., palaidotas senosiose Kretingos kapinėse priešais bažnyčią. Broliai pranciškonai dar prieš Antrąjį pasaulinį karą ant šio kunigo kapo pastatė koplytėlę ir pradėjo rinkti medžiagą J. Pabrėžos beatifikacijai. 1993 m. Romoje buvo išleista pranciškono Viktoro Gidžiūno parašyta monografija

„Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771–1849)“, kurioje jis apibūdinamas kaip įžvalgus mokslininkas, jautrus gydytojas, didis savo krašto istorijos mylėtojas, minias uždegantis oratorius ir dvasininkas, savo gyvenimą ir talentą paskyręs tarnauti žmonėms.

Daugelis Kretingos miesto gyventojų laiko tėvą Ambraziejų šventuoju (nors oficialiai tokiu jis nepaskelbtas), lanko jo kapą, meldžia jo užtarimo nuo ligų ir nelaimių. Šios asmenybės svarbą Lietuvai, o ypač Žemaitijos regionui, liudija Kretingos mieste jo vardu pavadinta gatvė ir gimnazija, jam pastatytas paminklas priešais bažnyčią.

NUOPELNAI TAUTAI IR MOKSLUI

Tėvo Ambraziejumi vadinto J. Pabrėžos palikimas – labai didelis. Tai buvo universalus žmogus, domėjęs įvairiomis mokslo, meno, medicinos sritimis, suderinęs mokslą su tikėjimu. Jis parengė apie 50 botanikos darbų, tarp jų „Lotyniškai-žemaitišką botanikos žodyną“ (apie 1829), 1843 m. pabaigė didžiulį enciklopedinį leidinį „Taislius augyminis“ („Augalų sistema“), kuriame apibūdino 643 augalus, pagal Karlo Linėjaus metodiką aprašė apie 250 augalų genčių ir daugiau kaip 400 jų rūšių. Pats autorius rinko pinigus jam išleisti, tačiau tik 1900 m. Amerikoje buvo publikuotos jo ištraukos, o visas leidinys (rankraštį sudaro 1042 puslapiai) išėjo praėjus 160 metų po autoriaus mirties. Minėtas rankraštis įtrauktas į UNESCO programos „Pasaulio atmintis“ Lietuvos nacionalinį registrą kaip nacionalinės reikšmės dokumentinio paveldo objektas.

Prigijo daug J. Pabrėžos augalams duotų pavadinimų. Kai kurie jų, tokie kaip rugys, miežis, aviža, diršė, gal dar smilga, briedgaudė, šerytė, plūdė, sotvaras, sedula, bajorė, raskila, amalas, – buvo užrašyti klausinėjant vietinius gyventojus. Kitiems palikti lotyniški pavadinimai, dar kitiems suteikti mitologinių personažų vardai: eraičinas, gardojytis, ratainyčia. Šio darbo didumą galime suvokti tik prisiminę, kad „Lietuvišką botanikos žodyną“ (išėjo 1938 m. Kaune) ruošė bene 10 asmenų komisija kone 10 metų.

J. Pabrėža surinko apie 800 augalų rūšių herbariumą, kurio didelė dalis XX a. pradžioje buvo išvežta į Odensės (Danija) universitetą, o likusioji dalis 1930 m. perduota Vytauto Didžiojo universitetui. Kretingos vienuolyne tebėra išlikęs vienas jo padarytas herbariumas, kurio kitoje pusėje parašyta: „Dievas mato, laikas bėga, mirtis genasi, amžinybė laukia.“

PAMOKSLININKAS IR ŠVIETĖJAS

J. Pabrėža buvo išskirtinis išpažinčių klausytojas ir pamokslininkas – jo pasiklausyti plaukė minios žmonių iš visų parapijų. M. Valančius, gerai pažinęs J. Pabrėžą, apie jo pamokslus rašė: „Žmonės jo pamokslų kaip kokio apaštalo su didžiausia atida klauso ir nemaž gauna pelno išganingo.“ V. Gidžiūnas minėtoje monografijoje išryškina J. Pabrėžos pamokslų bruožus. Pamoksluose daug dėmesio skirta tėvų ir vaikų pareigoms sielos ir kūno atžvilgiu, tėvai raginti blogį darančius vaikus griežtai, bet teisingai sudrausti, nes nemokantieji vaikų dorai gyventi daro didelę žalą augančiai asmenybei. Visas ciklas jo pamokslų buvo skirtas aprašyti žemaičių papročius, ypač daug dėmesio skirta vestuvėms. Šie pamokslai dabar yra labai svarbus krašto papročių pažinimo šaltinis.

Daug pamokslų buvo skirti temai, kaip puoselėti sveikatą. Pavyzdžiui, Tėvas Ambraziejus Pabrėža yra sakęs pamokslą „Apie reikalą storotis ir užlaikyti sveikatą savo“. Jame ragino laikytis švaros, nors ir kokiame varge gyventų, stengtis, kad oras troboje būtų grynas ir švarus, – tam reikia ją vėdinti ir troboje su gyvuliais negyventi, neapsileisti parazitais, dėvėti švarius rūbus, rekomendavo dažniau maudytis, nes tai stiprina sveikatą, rengtis nei per šiltai, nei per šaltai, nedirbti per jėgą, sveikam negulėti vienam patale su sergančiu. Per pamokslus jis prašydavo laikytis saiko, valgyti paprastus valgius, saldumą ir aštrumą naudoti su saiku. Svarbiausia sąlyga sveikatai išsaugoti jis laikė sielos ramybę, kurią pasiekti padeda ir pareigų laikymasis, Dievo meilė. Perspėjo, kad sveikatai kenkia per didelis jausmingumas, aistros, išgastis, ilgas liūdesys, ištvirkavimas, girtavimas. Pranciškonų vienuolio nuomone, susirgę žmonės galėtų daug sau padėti, tik tam reikia tam tikrų žinių – pažinti ligą, jos priežastį, žinoti gydančių augalų, gyvių ir metalų (pvz., vario, gintaro, šungito) savybes, o nežinantiems reikia kreiptis į gydytojus.

Tėvas Ambraziejus paliko apie 250 pamokslų visais žmogaus gyvenimo ir tikėjimo klausimais bei kone filosofinį veikalą „Ryžtai“, kuriame sistemino savo gyvenimo principus.

LIAUDIES GYDYTOJAS

1771–1849 m. Kretingoje gyvenęs kunigas aplinkiniams gyventojams turbūt labiausiai buvo žinomas ne dėl savo moks-

Jurgio Pabrėžos kapo koplyčia Kretingoje

ŠIANDIENOS ŽOLINČIŲ MOKYTOJAS

„Žolinčių akademijos“ vadovė žemaitė Danutė Kunčienė J. Pabrėžą vadina didžiuoju „žolinčių“ mokytoju ir sako, jog mokosi iš jo jau kone du dešimtmečius.

„Esu skaičiusi daugumą šalies bibliotekose esančių Tėvo Ambraziejaus knygų, daug rankraščių turiu nukopijuotų. Jie labai vertingi ir šiandien. Man ne tiek reikšmingi atrodo jo pamokymai, kaip naudoti augalus gydyti, o mintys apie gyvenimą. Per pamokslus jis daug kalbėjo apie sveiką gyvenseną – sveikuoliavimą fizine, dvasine prasme. Labai daug pasisemiu iš jo pamokslų“, – teigia D. Kunčienė. Pasak jos, vadinamieji žolinčiai kasmet sausio 15-ąją ir per Vėlines aplanko J. Pabrėžos kapą, prie jo uždega žvakučių.

„Žolinčių akademijos“ vadovė sako dažnai įvairiomis progomis gaminanti paplotėlius su grūstais J. Pabrėžos labai vertintais pūslėtaisiais guveiniais, daug jodo ir bromo turinčiais augalais. Tokiais paplotėliais vienuolis gydė sergančius podagra, poliartritu, skleroze, varginamus nusėdusių druskų. Jo receptas: du trečdaliai rupių miltų, trečdalis – grūstų guveinių.

Danutė Kunčienė pristato paplotėlius su guveiniais pagal J. Pabrėžos receptą

lo darbų, bet dėl sielovados dalykų ir kaip gydytojas. Jis dažnai lankydavo ligonius, kurie negalėjo sau leisti nusipirkti vaistų ar gauti profesionalios medicininės pagalbos, vienuolyno kiemelyje buvo pasėjęs įvairių naudingų augalų.

J. Pabrėža yra rašęs farmakologui prof. Johanui Volfgangui, kad augalai ir jų savybės jį domino nuo pat vaikystės. Rašė, kad dažnai lankydamas įvairius ligonius, negaunančius jokios medicininės pagalbos, o jų kančios jį labai jaudindavo, tad norėjęs nors šiek tiek padėti jiems. Gydimasis vaistažolėmis buvo kiekvienam prieinamas. J. Pabrėža veikalo „Taislius augyminis“ įžangoje sako, kad būtų gerai, jei žemaičiai ūkininkai pažintų daugiau augalų ir taip galėtų sau padėti. Jis rašė: „Skiriu savo darbą naudai ir gelbėti sveikatai tų, kurie neturi arti vaistinės bei galimybės pasitarti su gydytojais ir ne tik gyvendami skursti, bet ir per anksti mirti turi.“

Iki šiol išlikę 17 Tėvo Ambraziejaus rankraščių, kuriuose aprašomos ligos, jų simptomai ir gydymas. Apie šventu laikomo vienuolio gydymo metodiką galima spręsti iš lietuvių kalba išleistų jo knygelių „Apie kraujažolę“, „Apie slogas plaučių“, „Apie slogas nosies“, „Apie kosulį“, „Apie dusulį ir slogas smaugiančias“ bei išlikusių rankraščių „Namų vaistinė“, „Augalai, naudingi gydymui“ ir kt.

J. Tumas-Vaižgantas taip aprašė J. Pabrėžos gydytojavimą: „Gydė kuo ne vienomis žolelėmis. 26 numeris jo celės ir visas koridorius būdavo pakvėpęs žolėmis... Kas dieną būdavę daug ligonių.“